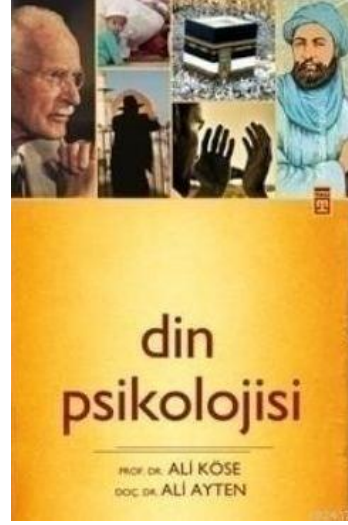

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
6 (2014), ss. 175-182.

Prof.Dr. Ali Köse, Doç. Dr. Ali Ayten, **Din Psikolojisi**,
Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, 224 s.

Din ile olumlu veya olumsuz bir bağı bulunan “insanı, psikolojik bakımdan anlama çabası” olan Din Psikolojisi; bireylerin ruhsal yaşayış ve davranışlarında ortaya çıkan dini olguyu anlama, tasvir etme ve en genel kavramsal çerçevelerle ifade etme amacı güder. Son üç dört asırdır toplumsal hayattaki yeri ve etkinliğinde nispi bir azalma görülse de hala bireylerin anlam dünyalarında en etkili ve en derin güç olarak kalmaktadır din...

Aydınlanma Felsefesi'nin etkisiyle dinin kurumsal, geleneksel ve otoriteye bağlı yapısı zayıflarken; bireysel, bilinçli, derinlikli ve manevi yönü ağır basan “dindarlık modelleri” gelişmiştir. Kişiyi ve dinin kişi üzerindeki dini tecrübeyi ele alırken birey merkezli bir araştırma metodunu

takip eden Din Psikolojisi; bireysel dindarlığın çeşitliliğini, gelişim ve dönüşümlerini, dini inanç ile kişiliğin etkileşimini açıklayacak modellere başvurur.

Din Psikolojisi bir yandan dinin, insan davranış ve tutumları üzerindeki etkiyi incelerken diğer yandan kişinin çeşitli arzu, duygu, karakter ve kişilik yapısının, tutum ve davranışlarının dini inanç ve kavrayış üzerindeki etkilerini de araştırma konusu yapar. Yani Psikoloji, amacı gereği din gibi peşin hükümler ortaya koymak yerine insanı anlamaya, insanın duygularına farazi kavramlarla yakınlaşmaya çalışır.

1800'lü yıllardan itibaren insanın ruhsal yönüne adeta savaş ilan eden materyalist ve determinist anlayış; tabiatüstü alana olan düşmanlığını gösterir bir görünüm arz etmişti. Dinin ilkel devirlerde ortaya çıkışına dair teorilerden tutun ta dinin “yanılsama” olduğunu iddia edenlerin anlayışlarının etkisinde uzun bir süre kalan psikoloji; ideolojiye kurban edilen boynu bükük bir bilim alanı görüntüsü vermekte idi. Yirminci yüzyılda kendini dinin yerine koyan psikoloji, peşin hükümlerle hareket etmek bir yana adeta kendini evrim teorisi ile ekleme yoluna gitti.

Dinin bir “güdü” olduğunu iddia edenler; dini bilinçdışıyla açıklamaya çalışıyordu. Bir tarafın tutumu bu minvalde iken işin aslının böyle olmadığını iddia edenler ise dinin, bir duygu olduğunu ve bilinçdışı ile ifade edilemeyeceğini açıklamaya çalışıyordu.

Modernite ile dinin hem toplum hem de birey üzerindeki etkisi görünürde kayboluyor görünse de farklı ve dinamik dini modelleri toplumlarda görmek pek mümkündür. Bireyin duygu, düşünce ve davranışını inceleyen bilim dalı Psikolojinin bir alt bilim dalı olan Din Psikolojisi; bireyin dini

ve manevi alanla ilgili duygu, düşünce ve davranışlarını inceler. Dine inanan ve hayatının her noktasını hatta giyiminden kuşamına kadar dine yer veren kişinin durumu kadar dine karşı ve hayatında dine ve dinin herhangi bir etkisine yer vermeyen kişinin durumu da “Din Psikolojisi”nin inceleme alanına girer.

Din Psikolojisi, diğer din konulu bilimler gibi Batıda en çok yüzyıllık geleneği bulunan fakat ülkemizde çok az tanınan bir bilimdir. Ülkemizde bu alanda yapılan araştırma ile araştırmacıların sayısı oldukça azdır. Alanında ortaya konulan önemli eserlerden biri olarak Ali Köse ile Ali Ayten tarafından kaleme alınan ve Timaş Yayınları tarafından yayımlanan “Din Psikolojisi” adlı kitaptır. Gerek ele aldığı konular ve gerekse de yaptığı anlamlı çözümler ile alanında dikkate alınması gereken bir eserdir. Her bölümün sonunda “Okuma Parçası” şeklinde Ali Köse’nin kaleme aldığı konu ile ilgili makalelerin de kitaba eklenmesi kitaba ayrı bir derinlik ve çeşitlilik kazandırmaktadır.

Giriş Bölümü’nde Psikolojinin Oluşum Sürecindeki ekolleri ele alınıp Yapısalcıların zihin ile ilgili çalışmalarına değinmektedir. Daha sonra Yapısalcılara karşı ortaya atılan İşlevselci yaklaşımı ile bütünlükçü de denilebilecek olan Gestalt yaklaşımının tahlili yapılmaktadır. Günümüzdeki yaklaşımlara da değinen yazarlarımız günümüz yaklaşımlarının daha insancıl özellikler taşıdığını gözler önüne sermektedir. “Nörobiyolojik yaklaşım”ın biyolojiyi andıran çözümlerleri ile “Psikanalitik yaklaşım”ın bilinçaltı kavramsallaştırmaları ile “Bilişsel yaklaşım”ın “aktif insan” çıkışı ve iç gözleme tepki olarak ortaya konulan “Davranışçı yaklaşımlar”ın özellikleri irdelenmeye çalışılmaktadır. “Gestalt yaklaşımı”ndan yararlanarak ortaya atılan “Hümanist yaklaşım”ın “insan vurgusu”nun Psikolojide giderek önem

kazanan bir akım olduğu ifade edilmektedir. İnsanı, kendi yaşantısı üzerinde karar verebilen bir varlık olarak tanımlayan Maslow ve Rogers'ın savunduğu "Transpersonel yaklaşım" ile insana negatif bakan yaklaşımlara karşı çıkararak sistemini oluşturan "Pozitif yaklaşım"ın görüşleri detaylandırılmaktadır.

Kitabın Birinci Bölümü'nde "Psikologlar ve Din Görüşleri"ne yer veren yazarlarımız; Modern Psikolojinin kurucusu William James(1842-1910)'ten başlayarak son dönem Psikologlarından Kenneth Pargament(1950-)'e kadar birçok Psikoloğun fikirlerine yer vermektedir. James'in "iyi ve doğrunun faydalı olmasına göre" değerlendiren anlayışı, Sigmund Freud(1856-1939)'in "dinin çaresizlik anlarındaki teselli edici" yönüne dayanan kuramı, Carl Gustav Jung(1875-1961)'un işlevselliği, Alfred Adler(1870-1937)'in bireysel psikoloji anlayışı, Erich Fromm(1900-1980)'un üstadı Sigmund Freud'un "libido teorisi"ni yetersiz gören görüşü, Jean Piaget(1896-1980)'nin kişilik evreleri, Lawrence Kohlberg(1927-1987)'in ahlaki yaklaşımı, Gordon Allport(1897-1967)'un kişilik psikolojisi tahlilleri, Abraham Maslow(1908-1970)'un "kendini gerçekleştirmiş kişilik profili", Erik Erikson(1902-1970)'un "kimlik" ile ilgili görüşleri, bir gelişim psikoloğu olan James Fowler(1940-)'in "inancı evrensel bir insani olgu" olarak ele alışı, Viktor Frankl(1905-1997)'in "logoterapi" ile ilgili görüşleri ve daha birçok konunun detaylı bir incelenmesi yapılmaktadır. Psikologların farklı bakış açıları çerçevesinde "Din Psikolojisi" üzerindeki göz ardı edilmez etkilerinin bulunduğu bu bölüm takdire şayan bir bilim edasıyla açıklanmaya çalışılmaktadır.

İkinci Bölüm'de "İslami Psikoloji ve Müslüman Psikologlar" başlığı altında İslami Psikoloji'yi irdelemeye çalışan yazarlarımız; Psikolojinin İslami kesimdeki ilk gelişiminden bugüne kadar ki geçen zaman zarfında bu alanda çalışmalar

yapmış şahısların fikirlerine yer verilmektedir. İslam geleneğinde kısmen “Nefs” diye tabir edilen “Psikoloji”yi incelerken; İslami Psikoloji adı altında İslami teorileri kapsayan bir metodolojinin olması gerektiği ifade edilmektedir. Psikoloji alanında çalışmaları bulunan Müslüman düşünürleri ele alırken alanın belki de en önemli isimlerinden biri olan Haris el-Muhasibi’ye değinmemesi hatta isminin bile anılmaması kitabın en büyük ve en önemli eksiği olarak göze çarpar. Kindi(801-866)’nin “mutluluğun aklılığı” görüşüne, Ebu Bekir er-Razi(864-925)’nin “Tıbbur-Ruhanî” ile ilgili açıklamalarına, Farabî(873-950) ve Gazzâlî(1058-1111)’nin konu ile alakalı çalışmalarına kadar birçok konuda doyurucu bilgi verilmektedir. Farabi’nin “nefs” konusunda Aristocu bir görünümde olan fikirlerinden tutun Gazzâlî’nin “Aristo+Farabi” toplamından çok daha farklı bir bütünlükteki fikirlerine kadar detaylı çözümlenmeleri kitapta bulmak mümkündür. Bu bölümde el-Belhî ile İbni Sina hakkında da çeşitli bilgiler verilmesi, psiko-somatik etkiden bahseden ilk İslam Filozofları’ndan ayrıntıların içermesi “bilimin Batının tekelinde olduğu ve sadece Batıda üretildiği kanısını” çürütür mahiyettedir. Çünkü bugün Psikoloji dilinde kullanılan birçok kavramın anlamını yüzyıllar önce Müslüman Psikologlar kullanabilmiştir. Yine Gazzâlî’nin kullanmış olduğu bazı kavramların anlamlarının bugün Allport tarafından kullanılıyor olması bize; kültürel mirasımızın zenginliğini gösterir mahiyettedir.

Kitabın Üçüncü Bölümü’nde “Din, Dindarlık ve Maneviyat” başlığı altında Dinin özelliği, Maneviyatın çeşitleri, ölçülmesi ile Dindarlığın çeşitleri, Dindarlığın ölçülmesi gibi konularda çözümlenmeler yapılmaktadır. 1960’lı ile özellikle 1980’li yıllara kadar Darwinist anlayışın hükümranlığında bulunan Psikoloji, zamanla değişen anlayış çerçevesinde “Dindarlık ve

Maneviyat” kavramlarının dahil edilmesi sürecinden bahseden yazarlarımız; Batıdaki gelişmelerle ortaya çıkan bu paradigma kaymasını çeşitli yönleriyle irdelemeye çalışmıştır. Psikoloji’nin “Din”i ele alırken dinin ne olmasından ziyade insanların dini nasıl algıladıkları ve dinin psikolojik yararları üzerinde durması gerektiğini dile getirmiştir Ayten ve Köse. Kitabın bu bölümünde “Dindarlık ile Dindarlığın Boyutları, Etkisi, Dindarlığın Ölçülmesi”ne kadar birçok önemli konu açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Dindarlığın kurumsal bir yapıda olduğunu ve Maneviyat ile aynı anlamlara gelemeyeceği ifade edilmiştir. Maneviyatın bireysel bir anlam arayışı olduğu buradan hareketle manevi olanın ile dini olanın ayrı tutulması gerektiği ifade edilmektedir.

Kitabın Dördüncü Bölümü’nde günümüz insanların sürekli karşılaşabileceği bir sorun olan “Dine Dönüş ve Din Değiştirme” bir başlık halinde ele alınmış olup; konu ile ilgili tatmin edici bilgiler, örneklerle açıklanmaya çalışılmaktadır. Dine Dönüş ile Din Değiştirmenin genelde bölünmüş kişiliklerde ortaya çıktığını ifade eden yazarlarımız; böylesi özelliklerin kültürel, çevresel ve sosyal pek çok etkenden etkilendiğini ortaya koymuştur. Bölümün devamında “Dinlerin Değiştirmeye Bakışı”nı irdeleyen yazarlarımız; din değiştirmeyi etkileyen faktörler de sıralanmaktadır.

Kitabın Beşinci Bölümü’nde Psikolojinin henüz ele aldığı önemli konularından biri olan “Parapsikoloji” konusu irdelenmeye çalışılmıştır. Psikoloji biliminin ilk yıllarında pozitivismin etkisiyle “Parapsikoloji” konusu patolojik bir durum olarak ele alınırken ancak zamanla paradigma değişikliğine giden bilim; böyle bir tutumdan uzaklaşarak Parapsikolojiyi anlamaya ve Parapsikoloji üzerinde durulması gerektiği ifade edilmektedir. Bölümün devamında bilimi en fazla şaşırtan hadiselere de değinen yazarlarımız; “rüya ile

geleceğe ait olaylardan haberdar olmanın” bilimin anlamlandıramadığı hadiselerden biri olduğunu ifade etmişlerdir. Psikokinezi ile Psikofizyolojik hadiselere de değinilen kitapta; konu ile ilgili doyurucu bilgiler sunulmaktadır.

Kitabın Altıncı Bölümü’nde ele alınan “Batıl İnanç ve Davranışların Psikolojisi”, yaşadıkları çevrede kendilerine ait bir sosyal gerçeklik inşa eden insanın bu anlamlarını çözümlenmeye çalışan yazarlarımız; inançların hakikati kadar inançların fonksiyonlarının da önemli olduğunu ortaya koymaktadırlar. Batıl inançların nedenleri noktasında bazı nedenleri sıralayan yazarlarımız; en önemli sebeplerin; eşyanın ve olayların mahiyetinin bilinmemesi, geleceği bilme arzusu, korku ve stres, çaresizlik, güven ihtiyacı, belirsizlik duygusu” gibi nedenlerin batıl inanca kapı araladığını ortaya koymuştur. Hakikaten sosyolojik ve bir o kadar da psikolojik bir varlık olan insan, kimi zaman kendisine kutsallar edinir; kimi zaman da avunmak için çeşitli inançlar benimser. Bölümün devamında “Modern Dünya ve Batıl İnançlar” kısmında modernite ile bilgiyle donanmış günümüz insanının batıl inançlara süluk etmemesi beklenirken tam tersine kültürel çözümlerin ve ekonomik krizlerin yaşandığı zamanımızda batıl inançlar daha fazla rağbet gördüğü ortaya konulmaktadır.

Altı Bölüm’de ele aldığı konuları incelemeye alan yazarlarımız; bazı bölümlerde salt bilgi verme hatasına düşmeleri, konu ile ilgili değerlendirmelerini bazı bölümlerde yapmamaları bir eksiklik gibi görünse de kitabın doyurucu bir içeriğinin olduğu ve dolayısıyla alan okumalarında kendisine başvurulması gereken bir kitap olduğunu söylemek doğru olsa gerek. Fazla bir geçmişi olmasa da zengin bir içeriğe sahip Psikoloji Bilimi ve bunun bir alt bilim dalı olan Din Psikolojisi

Bilimi; gerek ele aldığı konular gerekse de uyguladığı araştırma yöntemleri ile insanın ruhi yapısına ve metafizik alana yeni ve farklı bir pencere açmaktadır. Ali Köse ile Ali Ayten tarafından kaleme alınan ve ciddi bir emek ile hazırlanıp; sağlam bir metodolojiye sahip “Din Psikolojisi” kitabının, metafizik alana açılan pencereyi anlamada ve metafizik alanı idrak etmede bir yöntem haiz olduğu söylenmesi gereken bir özelliğidir.

Hakan IŞIK

Öğrt., Artvin Merkez Atatürk Ortaokulu
hakanlander@hotmail.com